

TRADICIJA I KONTINUITET HRVATSKO-MAKEDONSKIH KNJIŽEVNIH I KULTURNIH DODIRA

HRVATSKO-MAKEDONSKE KNJIŽEVNE I KULTURNE VEZE,

Zbornik radova 1

Uredili: Borislav Pavlovski i Goran Kalogjera

(*Filozofski Fakultet Rijeka, 2008*)

Posrijedi je zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa *Hrvatsko-makedonske književne i kulturne veze*, koji je uspješno održan 28. i 29. rujna 2006. godine u Rektoratu Sveučilišta u Rijeci. Sadrži radove hrvatskih i makedonskih znanstvenika, kojima je na osobit način oživljena bogata makedonistička tradicija u hrvatskoj književnoj historiografiji te udaren temelj za daljnja istraživanja hrvatsko-makedonskih književnih i kulturnih dodira. Nije naodmet spomenuti da se prvi jezični i književni kontakti između hrvatskoga i makedonskoga naroda mogu pratiti još od baštine Ćirila i Metoda, preko devetnaestoga stoljeća, kada su bile najintenzivnije, pa do razdoblja nakon Drugoga svjetskoga rata kada brojni hrvatski stručnjaci osnivaju katedre na Sveučilištu u Skopju, a makedonski studenti dolaze studirati u Hrvatsku. Ovi događaji svjedoče o intenzivnim, živim i plodonosnim odnosima između hrvatskih i makedonskih intelektualaca – književnika, povjesničara književnosti, jezikoslovaca i kulturnih djelatnika, čije djelovanje nastoje osvijetliti i prinosi u ovome zborniku.

Zbornik, kojega su uredili Goran Kalogjera i Borislav Pavlovski, obuhvaća dvadeset i šest radova, od koji se dvadeset i jedan rad bavi književnom problematikom, dva su rada iz područja jezikoslovlja, a dva su

kulturološki orijentirana. Možemo ga uvjetno podijeliti u sedam tematskih blokova.

Prvi tematski blok obuhvaća tekstove *Temeljna ishodišta hrvatsko-makedonskih književnih i kulturnih dodira* Gorana Kalogjere te *Profesor Vladimir Mošin: hrvatsko-makedonski odnosi* Gjorgija Popa-Atanasova, te daje jedan opći uvid u temeljna strujanja između Makedonije i Hrvatske na području književnosti, kulture i jezikoslovlja. Stoga nije slučajno što zbornik otvara upravo tekst Gorana Kalogjere jer nudi jedan sintetički pregled hrvatsko-makedonskih književnih i kulturnih dodira. Rad sagledava najznačajnije pojave u makedonskoj književnosti devetnaestoga i dvadesetoga stoljeća te način na koji su interferirale sa strujanjima u hrvatskoj književnosti. Kalogjera također poseban naglasak stavlja na razvoj makedonističkih katedri na hrvatskim sveučilištima, koje su u konačnici omogućile kako razmjenu znanstvenika, tako i ideja, te uvjetovale međusobna prožimanja i dodire. Gjorgi Pop Atanasov se pak bavi pregledom života i djelovanja bizantologa i paleoslavista Vladimira Mošina, poznatoga po radu *Slavenski rukopisi u Makedoniji u dva sveska – prvoga primjera u svjetskoj arheologiji sistematskoga znanstvenoga opisa velike rukopisne kolekcije s autentičnom reprodukcijom svih vodenih znakova u rukopisima, čime se dokumentira precizno datiranje*

ovih tekstova. Mošin se školovao u Hrvatskoj, ali je veći dio karijere proveo u Skopju, u čemu se ogleda utjecaj hrvatskih stručnjaka na razvoj znanosti u Makedoniji.

Drugi blok tematizira stariju hrvatsku i makedonsku književnost, mahom srednjovjekovnu, nastojeći iz različitih perspektiva sagledati njihove razvojne putove, dodirne točke i razlike.

Ilija Velev (*Glagoljica kao prvi standardizirani slavenski ortografski sustav i makedonsko-hrvatska književna prožimanja*) piše o dodirima između makedonske i hrvatske glagoljaške pismenosti, indicijama o zajedničkim protografima glagoljaških tekstova te vezama na jezičnom, ortografskom, tekstološko-strukturnom planu. Postavlja pitanje ishodišta rukopisa, dovodeći ih u vezu sa zajedničkom ćirilo-metodskom tradicijom, ali i kasnijim različitim utjecajima koji su uvjetovali daljnji razvitak spomenutih književnosti – bizantsko-grčka tradicija u Makedoniji te pojava ćirilice, latinice i glagoljice u Hrvatskoj. Ines Srdoč Konestra (*Žanrovi hrvatske i makedonske srednjovjekovne književnosti*) naglasak stavlja na žanrovsku usporedbu. Činjenica da je književnost srednjega vijeka često smatrana nadnacionalnom tvorevinom u kojoj su slobodno cirkulirali tekstovi i utjecaji, mogla je dovesti do određenih preklapanja i zajedničkih karakteristika. Stoga autorica polazi od zajedničke ćirilometodske tradicije koja je objema književnostima bila ishodište, a u nastavku nastoji sagledati zastupljenost srednjovjekovnih epskih, lirskih i dramskih žanrova u hrvatskoj i makedonskoj književnosti te njihov eventualni suodnos, dodire, sličnosti i razlike. Tako dolazi do zaključka da žanrovski sistem sagledan kroz tri razdoblja (do kraja

dvanaestoga stoljeća, od trinaestoga do kraja petnaestoga stoljeća, od šesnaestoga stoljeća uvjetno do kraja osamnaestoga stoljeća) *podliježe periodizacijskim, unutar-književnim i izvanknjiževnim razlikama*. Maja Jakimovska Tošić problematizira pitanje srednjovjekovnoga romana *Aleksandrida* te njegov utjecaj na hrvatsku i makedonsku beletristiku, kao i mjesto u beletrističkoj tradiciji dviju književnosti. Posrijedi je roman u kojem je povijest prije svega svojevrsna kulisa, a likovi su mahom kristijaniziranih svjetonazora. U kontekstu toga autorica zaključuje da sve srednjovjekovne prerade lik i djelo Aleksandra Velikoga nastoje prilagoditi shvaćanjima i mentalitetu srednjovjekovnoga društva, a stara arhaična struktura se tijekom vremena osuvremenjuje te pojednostavljuje kako bi bila privlačna širim slojevima čitateljske publike. Saša Lajšić (*Pripovjedna proza u srednjovjekovnoj hrvatskoj i makedonskoj književnosti*) piše o tekstovima nastalim nakon srednjega vijeka, ali im je poetika bliska djelima nastalima u tom razdoblju. U radu se nudi tipologija i klasifikacija tekstova s obzirom na medije u kojima se ostvaruju, mjesto nastanka te načine na koje funkcioniraju unutar pojedinih sistema. Autorica također razmatra preinake makrožanrovskih struktura na primjeru srednjovjekovnoga zbornika kao žanrovskog ansambla te rastvaranje i preinake pripovjednih mikrožanrovskih struktura. Spomenuti tekstovi dobro podcrtavaju zajednička ishodišta dviju književnosti, ali i različite razvojne putove uvjetovane drugačijim kulturnim krugovima u njihovoj neposrednoj blizini.

Sljedeći tematski blok posvećen je usmenoj ili narodnoj književnosti u kon-

tekstu hrvatsko-makedonskih prožimanja, a sadrži dva teksta: *Folklor i suvremena makedonska i hrvatska književnost* Ane Martinoske te *Zapisi makedonskog usmenoga pjesništva u Vrazovu časopisu "Kolo"* Estele Banov-Depope i Nensi Čargonje. Prvi rad poredbenim pristupom razmatra odnos folkloru i suvremene književne produkcije u hrvatskoj i makedonskoj književnosti kroz prizmu triju razdoblja. U prvome je usmena književnost predstavljala značajnu etapu u razvoju jedne književnosti, potom je folklor bio razmatran kao nacionalni romantičarski koncept, a zatim je preko intertekstualnih elemenata zatupljen u suvremenim književnim djelima. U tekstu je naglasak upravo na trećem razdoblju. Estela Banov-Depope i Nensi Čargonja kreću od teorijskih postavki i poredbenoga proučavanja književnosti, a naglasak također stavljaju na folklor u razdoblju romantizma. Zatim skiciraju kulturne prilike u Europi u prvoj polovici devetnaestoga stoljeća kako bi naglasile kontakte među onovremenim slavistima. Zatim se razmatraju Vrazovi europski obzori i utjecaji koji su se zrcalili i na njegovu uređivačku politiku Kola, te mjesto koje je u časopisu zauzimala lirika. Također iznose podatke o zapisivačima i kazivačima pjesama da bi naposljetku ponudile klasifikaciju makedonskih usmenih pjesama Vrazova izbora te razmotrile njegove kriterije prilikom izbora pjesama za tisak.

Četvrti tematski blok obuhvaća hrvatsko-makedonska književna prožimanja tijekom devetnaestoga stoljeća. Velentina Mironska-Hristovska (*Uloga hrvatskih mecena u afirmaciji makedonske prosvjetiteljske misli*) proučava mecensku ulogu Josi-

pa Jurja Strossmayera u poticanju makedonskih intelektualaca te njegov odnos s Konstantinom Miladinovim. Tijekom devetnaestoga stoljeća, zbog sličnih političkih situacija na slavenskome jugu, postojala je živa razmjena ideja i odnosa, a ovaj rad nastoji dodatno osvijetliti to turbulentno razdoblje u kontekstu panslavenskih ideja, u kojem su hrvatski preporoditelji imali veliki utjecaj na makedonsku kulturu. Spomenutu kompleksnu tematiku nastavlja i Vasil Tocinovski (*Makedonski prepjevi pjesme "Putnik" Petra Preradovića*) razmatrajući tri prepjeva Preradovićeve pjesme na makedonski jezik, koja je odigrala značajnu *povijesnu misiju i u makedonskome nacionalnom i kulturnom preporodu*. Preradovićeve pjesma o drami preporodne društvene stvarnosti postala je tako lektirom mnogih makedonskih srednjoškolskih generacija. Kako je u makedonskome društvu i književnosti postojala slična situacija kao i u devetnaestostoljetnoj Hrvatskoj, poistovjećivanje s Preradovićevim lirskim subjektom odigralo je svoju ulogu u konstituiranju makedonskoga nacionalnog identiteta. Time prethodna četiri rada nastoje prikazati ulogu romantičarskih nacionalnih koncepta u dvjema književnostima kroz prizmu svojevrsnoga zrcaljenja.

Slijedi, priložima najbogatiji, tematski blok o književnosti dvadesetoga stoljeća u kojem se uočava pluralizam tema u rasponu od groteske do egzila, premda prevladavaju teatrološki i dramatološki radovi te oni koji problematiziraju fantastičnu književnost.

Darko Gašparović (*"Paskvelija" Živka Činga i "Hi-Fi" Gorana Stefanovskoga u Hrvatskome narodnom kazalištu Ivana pl. Zajca*

Rijeka) tako analizira izvedbe dvaju makedonskih autora – Živka Činga (*Paskvelija*) i Gorana Stefanovskoga (*Hi-Fi*) u Hrvatskome narodnom kazalištu Ivana pl. Zajca u Rijeci tijekom osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća. Autor naglašava da je riječki HNK-a u svojoj šezdesetogodišnjoj povijesti izveo svega dva makedonska dramatičara te se bavi idejnom i dramaturškom potkom *Paskvelije* te njezinom kritičkom recepcijom. *Hi-Fiju* Stefanovskoga u režiji Vlade Vukmirovića posvećuje nešto manju pažnju jer je prema njegovu mišljenju posrijedi znatno manje uspješna predstava te se mahom bazira na njezinoj kritičkoj recepciji. Branka Kalogjera (*Etnički elementi u drami Gorana Stefanovskoga "Tetovirane duše"*) pak iščitava etničke preokupacije u dramskome tekstu Gorana Stefanovskoga. Zaključuje da spomenuti autor svakako nije etnički pisac, ali da njegova drama *Tetovirane duše* ulazi u korpus etničke književnosti jer se Stefanovski bavi sudbinom doseljenika, piše na jeziku etničke skupine o njezinim iskustvima te zauzima kritičku distancu prema etnosu kojemu pripada. Nataša Avramovska (*Aspekti dijaloškoga promišljanja makedonske i hrvatske drame*) dijaloški i komparativno razmatra *Antologiju novije makedonske drame* (2000) Borislava Pavlovskoga, objavljenu u Hrvatskoj, te *Antologiju suvremene hrvatske drame* (2002) Sanje Nikčević, izdanu u Makedoniji. Pritom naglasak stavlja na odnos obiteljske i društvene tematike zastupljene u nizu tekstova uključenih u obje antologije, ali s posebnim komparativnim osvrtom na djela Ivana Vidića s jedne strane te Venka Andonovskog i Saše Naseva s druge strane. Spomenute tekstove tako karakterizira uvođenje ratne motivike te ispreplitanje i

prožimanje javne i društvene scene. Autorica smatra kako su paralele koje se mogu pronaći među likovima i situacijama brojne pa je njezin rad zanimljiv kao poticaj za jedno buduće opsežnije komparativno istraživanje jer dvije književnosti dijele slične kulturološke i tranzicijske procese. Mišel Pavlovski (*Hrvatska dramaturgija u Makedoniji*) sagledava zastupljenost hrvatskih dramskih autora u makedonskim kazalištima u rasponu od Marina Držića preko Miroslava Krleže do Ive Brešana, pokušavajući odgovoriti na pitanje koliko su hrvatski autori doprinijeli oblikovanju repertoara makedonskih kazališnih kuća.

Fantastičnom se prozom bave dva teksta: *Fantastični U/UKus Bresaka Vlade Uroševića* Sanjina Sorela te *O makedonskoj i hrvatskoj fantastičnoj prozi* Sanje Tadić-Šokac, a vrlo im je blizak i rad *S druge strane realnoga* Jasmine Mojsieve-Guševe.

Sanjin Sorel iščitava fantastične elemente u romanu *Ukus bresaka* Vlade Uroševića. Pritom se fantastično traži na nekoliko uporišta: u todorovljevskom prema kojemu se čitatelj pita o prirodi teksta koji o njemu govori, zatim u antropološkim impulsima s obzirom na postupke mitologizacije i vizualizacije te u raslojavanju prostora. Zaključuje kako je posrijedi djelo izrazito fantastičnog izraza, ali se, todorovljevskim riječima rečeno, nalazi u zoni čudesnoga. Sanja Tadić-Šokac se pak bavi autoreferencijalnim postupcima u hrvatskoj i makedonskoj fantastičnoj priči na primjeru proze Pavla Pavličića, Ifrana Horozovića, Gorana Tribusona, Danila Kocevskog, Ljupče Siljanovskoga, Gordane Mihaileve Bošnjakovske i Venka Andonovskoga na trima relacijama – kroz pripovjedačeve komentare unutar djela o raznim aspekti-

ma diskursa, obraćanje pripovjedača čitateljima i pitanje problematiziranja te tematiziranja jezika. U tekstu Jasmine Mojsievguševke naglasak je na odnosu imaginarnoga i realnoga u fikcionalnim tekstovima. Također se posebice osvrće na autoreferencijalne postupke u djelima Venka Andonovskoga i Pavla Pavličića.

Ostali radovi u ovome tematskom bloku razmatraju različite aspekte suvremene književne produkcije u dvjema književnostima. U *Kronisteriku* Aleksandar Prokopićev postavlja pitanje o talentiranim piscima u malim književnostima koji ulaze u političke vode kao glasnici pojedinih ideologija. Zaključuje da onaj koji preskoči iz estetskoga u političko postaje umjesto stvaraoča ne toliko manipulator, koliko onaj kojim manipuliraju. Davor Piskač (*Verizam u "Pirici" Petre M. Andreevskog*) nastoji iščitati verističke elemente u najpopularnijem romanu makedonske književnosti. Stoga poredbeno uspoređuje roman *Obitelj Malavoglia* Giovannija Verge te roman Andreevskoga kako bi pokazao kako je potonje djelo mnogo bliže poetici verizma nego realizma. Razmatranje započinje propitkivanjem odnosa između naturalizma i verizma, nastavljajući problematiziranje jednog oblika modernoga verizma koji se, prema njegovu mišljenju, javlja u *Pirici*, a posebice sagledava usmenoknjiževne oblike koji su zastupljeni u romanu te doprinose vjerodostojnosti. Afrim Redžepi (*Groteska u prozi Luana Starove i Antuna Gustava Matoša*) polazi od teorijske raščlambe pojmova estetike ružnog i estetike groteske te iznosi dvije teorijske paradigme: Jeana Paula i Mihaila Bahtina. U kontekstu spomenutih teorijskih postavki nastoji analizirati grotesku u Matoševim i Starovim djelima.

Egzilom u makedonskoj i hrvatskoj književnosti bavi se Danijela Bačić-Karković u tekstu *Iseljenička tema u makedonskoj i hrvatskoj književnosti*. Rad predstavlja svojevrsno panoramsko zaokruživanje iseljeničke teme za koju autorica ističe kako je u velikoj mjeri difuzna. Pregled kroz hrvatsku književnost polazi od šenoinske i postšenoinske matrice do suvremenosti, a u drugome slučaju od usmenih pjesama do današnjih dana, te zaključuje da se *makedonske i hrvatske iseljeničke teme podudaraju u bitnome: bave se distopijom i utopijom zavičaja, (e)migrantskih "eldorada", snom o povratku u topos amoenus*.

Jezični blok započinje Josip Lisac analizom, odnosno pregledom najvažnijih radova o makedonskome jeziku akademika Dalibora Brozovića (*Makedonske teme Dalibora Brozovića*) pozicionirajući ih u kontekstu njegova jezikoslovnog opusa. Brozović se tijekom cjelokupne znanstvene karijere bavio makedonskim jezikom, njegovom sociolingvističkom stranom, dijalektološkom te tipološkom dimenzijom, a osobito je značajna studija o Krsti Misirkovu. O leksičkome fondu u *Rječnicima crkvenoslavenskoga jezika makedonske i hrvatske redakcije* u istoimenom radu piše Ljiljana Makarijoska. Polazi od teze da su hrvatsko-makedonske veze na području paleoslavistike jedinstvene i specifične, a sam leksički fond dokumentira leksičke osobitosti dviju redakcija. Dolazi do zaključka da leksički fond dvaju rječnika *dokumentira heterogenost crkvenoslavenske leksičke norme, potvrđuje prisutnost zajedničkog arhaičnoga leksičkoga sloja koji predstavlja dio velikomoravskoga ćirilometodskog naslijeđa, a s druge strane upućuje na specifičnosti leksičkoga sustava zasebnih re-*

dakcija i na kontakt s pismenošću drugih slavenskih sredina preko obnovljena leksika i utjecaja narodnoga govora.

Zbornik zatvaraju dvije kulturološki intonirane teme: *Makedonistika u Hrvatskoj* Lorete Georgievske-Jakovleve te *Kako se ponovno otkriva Balkan* Borjane Prošev-Oliver.

Prvi tekst donosi žanrovski pregled djela i autora makedonske književnosti objavljenih u Hrvatskoj, a obuhvaća i njihovu recepciju. Ponudila je i kronološki pregled autora koji su, prema njezinu mišljenju, ostavili neizbrisiv trag u proučavanju makedonske književnosti u Hrvatskoj, s osobitim osvrtom na monografske, poredbene i antologijske studije Gorana Kalogjere, Zlatka Kramarića i Borislava Pavlovskoga. Zaključuje kako je hrvatska kulturna javnost dobro obaviještena o književnim zbivanjima u Ma-

kedoniji u razdoblju od Drugoga svjetskoga rata do devedesetih godina dvadesetoga stoljeća, a nakon toga je uslijedilo razdoblje stagnacije. Napore hrvatskih makedonista da približe spomenutu književnu produkciju hrvatskoj javnosti ocjenjuje kao sistematične, analitične te objektivne. Borjana Prošev-Oliver analizira stereotipe o balkanskim narodima koji su se radali i ostvarivali kroz putopisni diskurs jer su putopisci često bili prvi koji su svoju kulturnu javnost obavještavali o drugim, a u ovome slučaju o balkanskim narodima.

Zbornik radova *Hrvatsko-makedonske književne i kulturne veze*, koji se odlikuje raznolikošću tema i pristupa, nastavlja tradiciju suradnje na najbolji mogući način te dovodi do nekih novih spoznaja o odnosima između dviju kultura pa se pokazao svakako opravdanim i potrebnim.

Dejan Durić